

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»

Факультет фізичного виховання і спорту

Кафедра теорії та методики фізичної культури і спорту

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Історія фізичної культури і спорту

Освітня програма «Фізична культура і спорт»

Спеціальність 017 Фізична культура і спорт

Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Затверджено на засіданні кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту
Протокол No 1 від “___” серпня 2020 р.

Івано-Франківськ - 2020

ЗМІСТ

1. Загальна інформація
2. Анотація до курсу
3. Мета та цілі курсу
4. Компетентності
5. Результати навчання
6. Організація навчання курсу
7. Система оцінювання курсу
8. Політика курсу
9. Рекомендована література

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Історія фізичної культури і спорту
Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський) рівень
Викладач	Тягур Роман Степанович
Контактний телефон викладача	0969198380
Е-mail викладача	tyagur.roman@gmail.com
Формат дисципліни	Лекційні, семінарські заняття
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС
Посилання на сайт дистанційного навчання	www.d-learn.pnu.edu.ua
Консультації	понеділок 16.30
2. Анотація до курсу	
<p>Дисципліна призначена для студентів першого курсу спеціальності 017 Фізична культура і спорт та покликана сформувати систему знань з історії фізичної культури і спорту, прищепити фахівцям навички здійснювати мислительні операції, усвідомлювати причинно-наслідкові зв'язки історії фізичної культури і спорту, причетність до світової історичної спадщини й традицій у галузі фізичної культури; розвивати професійну самосвідомість; виховувати морально-етичні переконання.</p>	
3. Мета та цілі курсу	
<p>Сформувати у студентів знання про генезис фізичної культури і спорту в Україні, зарубіжних країнах та поширення вправ, засобів, форм, методів, ідей, теорій і систем фізичного виховання: вміння розглядати їх в історичному аспекті суспільно-політичних, економічних процесів на всіх етапах розвитку людського суспільства. На основі співставлення та аналізу нагромадженого історичного досвіду, шляхів розвитку фізичної культури і спорту використовувати його в сучасній практиці фізкультурного руху України. Сформувати систему знань у студентів щодо витоків, закономірностей і специфічних принципів розвитку олімпійського руху, розвивати професійну самосвідомість майбутніх фахівців; виховувати морально-етичні та ідейно патріотичні переконання спеціаліста, прищеплювати усвідомлення причетності до світової історичної спадщини. Навчити студентів розробляти та обґрунтовувати напрями залучення населення до оздоровчо-рухової активності, сформувати здатність визначати роль рухової активності для формування здорового способу життя та збереження й зміцнення здоров'я людини.</p>	
4. Компетентності	
<p>ЗК 1. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями. ЗК 2. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні. ЗК 3. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій. ЗК 4. Здатність працювати в команді. ЗК 5. Здатність планувати та управляти часом. ЗК 6. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. ЗК 10. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК 11. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК 12. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ФК 1. Здатність забезпечувати формування фізичної культури особистості. ФК 6. Здатність до розуміння ретроспективи формування сфери фізичної культури і спорту. ФК 14. Здатність до безперервного професійного розвитку.</p>	
5. Результати навчання	
<p>ПРН 1. Здійснювати аналіз суспільних процесів у сфері фізичної культури і спорту, демонструвати власне бачення шляхів розв'язання існуючих проблем.</p>	

ПРН 2. Спілкуватися українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом, дотримуватися етики ділового спілкування.

ПРН 4. Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне та самокритичне мислення.

ПРН 5. Засвоювати нову фахову інформацію, оцінювати й представляти власний досвід, аналізувати й застосовувати досвід колег.

ПРН 12. Аналізувати процеси становлення та розвитку різних напрямів спорту, олімпійського руху та олімпійської освіти на міжнародному та національному рівнях.

ПРН 21. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

6. Організація навчання курсу

Обсяг курсу					
Вид заняття			Загальна кількість годин		
Лекційні заняття			12		
семінарські заняття			18		
самостійна робота			60		
Ознаки курсу					
Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)		Нормативний / вибірковий	
1	017 Фізична культура і спорт	1		В	
Тематика курсу					
Тема, план	Форма заняття	Літера тура	Завдання, год	Вага оцінки	Термін виконання
Змістовий модуль 1. Фізична культура і спорт родового суспільства, стародавнього світу, середньовіччя, нового і новітнього часу.	Лекції Семінарські заняття Самостійна робота	1 - 39	12		
			18		
			60		
Тема 1. Історія фізичної культури і спорту як навчальна та наукова дисципліна.	Лекції Практичні заняття Самостійна робота	9,11,16 24,28,3 2,33,34 ,35,36.	Фізична культура. Фізичне виховання. Спорт. Історія фізичної культури і спорту. Предмет і завдання вивчення історії фізичної культури і спорту. Методи дослідження історії фізичної культури і спорту. Джерелознавча база історії фізичної культури і спорту	5 балів	Згідно розкладу
			2		
			2		
			6		

<p>Тема 2. Фізична культура і спорт у родовому суспільстві (3 млн. – 4 тис. р. до н. е.)</p>	<p>Лекції Практичні заняття Самостійна робота</p>		<p>Фізична культура і спорт в добу палеоліту, мезоліту, неоліту, енеоліту і бронзи. Ініціація. Фізична культура трипільців (аріїв). Військово-фізичне виховання амазонок, скіфів і сарматів.</p> <p>2 2 6</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>
<p>Тема 3. Фізична культура і спорт країн Стародавнього Сходу, Античної Греції, Риму, Північного Причорномор'я, стародавніх слов'ян.</p>	<p>Лекції Практичні заняття Самостійна робота</p>	<p>1, 8, 9, 16, 25, 31, 32, 34, 35.</p>	<p>Фізична культура і спорт стародавнього Єгипту, Месопотамії, Індії і Китаю.. Древньогрецька система фізичного виховання – антична гімнастика. Палестра. Гімнасій. Олімпійські, Істмійські. Немейські, Піфійські ігри. Панафінеї. Учасники Олімпійських ігор. Фізична культура і спорт Північного Причорномор'я. Фізична культура стародавніх слов'ян. Фізична культура і спорт Стародавнього Риму. Виникнення і розвиток теоретичних поглядів на фізичне виховання (Платон, Арістотель, Демокрит, Гіппократ, Асклепід, Гален).</p> <p>2 2 6</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>
<p>Тема 4. Фізична культура і спорт в епоху феодалізму (476 – 1492 рр.)</p>	<p>Лекції Практичні заняття Самостійна робота</p>	<p>1, 6, 15, 17, 21, 26, 30, 32, 33, 34, 36.</p>	<p>Ідеал людини феодального світу (V – XV ст.). Фізична культура і спорт лицарів (V – XV ст.) Фізична культура і спорт селян (V – XV ст.) Фізична культура і спорт міщан (V – XV ст.) Фізична культура і спорт в період Київської Русі (IX – XIII ст.). Фізична культура і спорт в Галицько-Волинському князівстві (XII – XIV ст.) Фізична культура і спорт на західноукраїнських землях періоду Великого князівства Литовського (1320 - 1501 рр.). Розвиток теоретичних поглядів на фізичне виховання в епоху середньовіччя (V – XV ст.).</p> <p>1 2 6</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>

<p>Тема 5. Фізична культура і спорт у перший період нової історії (1492 – 1783 рр.).</p>	<p>Лекції Практичні заняття Самостійна робота</p>	<p>5, 7, 10, 12, 13, 14, 16, 19, 20, 23, 24, 27, 28, 32, 33, 34, 35.</p>	<p>Відродження. Гуманізм. Фізична культура і спорт відродження. Розвиток ідейно-теоретичних основ фізичного виховання і спорту. Фізична культура і спорт в період козаччини (XV – XVII ст). Воїнсько-фізичне виховання запорізьких козаків (XVI – XVII ст.). Воїнсько-фізичне виховання карпатських опришків (XV – XVII ст.).</p> <p>1 2 10</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>
<p>Тема 6. Фізична культура і спорт у другий період нової історії (1775/ 1783 – 1914/ 1918 рр.).</p>	<p>Лекції Практичні заняття Самостійна робота</p>	<p>3, 8, 9, 16, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39</p>	<p>Німецька система фізичного виховання і спорту (Ян Фрідріх, Шпісс Адольф). Французька система фізичного виховання і спорту (Аморос Франціско, Демені Жорж, Ебер Жорж). Система фізичного виховання і спорту у Данії (Нахтегаль Франс). Шведська система фізичного виховання і спорту (Лінг Пер, Лінг Ялмар, Бук Нільс). Чеська система фізичного виховання і спорту (Тирш Мирослав). Англійська система фізичного виховання (Арнольд Томас. Спортивно-ігровий метод фізичного виховання). Система фізичного виховання і спорту у США. Російська система фізичного виховання і спорту (Лесгафт Петро Францович, Сеченов Іван Михайлович, Бутовський Олексій Дмитрович), Українська система фізичного виховання і спорту (Боберський Іван, Сокільство. Трильовський Кирило. Січові товариства). Бойскаутський рух. Галицький «Пласт». П'єр де Кубертен – основоположник сучасного олімпійського руху.</p> <p>2 4 10</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>
<p>Тема 7. Сучасний олімпійський рух.</p>		<p>8, 9, 11, 22, 24, 25, 32, 33.</p>	<p>П'єр де Кубертен. Олімпійська хартія. Фундаментальні принципи олімпійського руху. Верховна влада олімпійського руху. Роль Міжнародного Олімпійського Комітету. Належність до</p>	<p>5 балів</p>	<p>Згідно розкладу</p>

			<p>олімпійського руху. Визнання Міжнародного Олімпійського Комітету. Олімпійський конгрес. Олімпійська солідарність. Олімпійські ігри сучасності. Олімпіада. Олімпійська символіка і атрибутика. Міжнародна Олімпійська Академія (МОА). Олімпійський музей. Юридичний статус МОКу. Комплектування МОКу. Органи МОКу. Мови МОКу. Джерела МОКу. Визнання МФ. Роль МФ. Спортивна федерація України. Національні Олімпійські Комітети. Національний Олімпійський комітет України. Національна Олімпійська Академія. Склад НОК. Святкування Олімпійських ігор. Обрання міста-організатора. Оціночні комісії міст-кандидатів. Місце проведення Олімпійських ігор. Організаційний комітет. Олімпійське селище. Кодекс правоздатності. Громадянство учасників Олімпійських ігор. Медичний кодекс. Заявки. Програма Олімпійських ігор. Спортивна програма, включення видів спорту, дисципліни та види змагань. Участь в Олімпійських іграх. Система олімпійських змагань. Національні збірні команди. Статус спортсмена-професіонала. Церемонії відкриття та закриття Олімпійських ігор. Церемонія нагородження, медалі та дипломи. Неофіційний командний залік.</p>		
	Лекції Практичні заняття Самостійна робота		2 2 10		
Контрольна робота	Практичні заняття Самостійна робота	1 - 39.	Завдання тем 1-7 2 6	5 балів	Згідно розкладу
7. Система оцінювання курсу					
Загальна система оцінювання курсу		Система оцінювання знань студентів з кожної навчальної дисципліни включає поточний, модульний та семестровий контроль знань. Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних, індивідуальних занять і має на меті перевірку знань студентів з окремих тем навчальної дисципліни та рівня їх			

	<p>підготовленості до виконання конкретної роботи. Оцінки у національній шкалі («відмінно» — 5, «добре» — 4, «задовільно» — 3, «незадовільно» — 2), отримані студентами, виставляються в академічних журналах.</p> <p>Модульний контроль проводиться (виставляється) на підставі оцінювання результатів знань студентів після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни — змістового модуля.</p> <p>Завданням модульного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу (теми), вироблення навичок здійснення інтелектуальних операцій, вміння вирішувати конкретні ситуативні задачі, здатності осмислювати зміст даної частини дисципліни, уміння публічно чи письмово подати певний матеріал. Форми модульного контролю та система оцінювання рівня знань та вмінь студентів визначаються кафедрою та відображаються у робочій навчальній програмі дисципліни. Кількість балів за кожний модуль (оцінка контролю у балах) визначаються кафедрою.</p> <p>Семестровий (підсумковий) контроль проводиться у формі екзамену. Екзамен — форма підсумкового контролю, яка передбачає перевірку розуміння студентом теоретичного програмного матеріалу з усієї дисципліни, здатності творчо використовувати здобуті знання та вміння, формувати власне ставлення до певної проблеми тощо. Форма проведення екзамену може бути письмова, письмово-усна, у формі тестових екзаменаційних завдань. Зміст екзаменаційних завдань та критерії оцінювання встановлюються кафедрою.</p>
Вимоги до письмової роботи	<p>Під час виставлення балів за модульний контроль оцінюються: рівень теоретичних знань з тем та навички здійснення інтелектуальних операцій, самостійне опрацювання тем, написання рефератів, опрацювання завдань робочих зошитів, підготовка конспектів навчальних чи наукових текстів, тощо.</p> <p>Якщо студент не склав змістовий модуль з поважних причин, які підтверджені документально, то він має право на його складання з дозволу зав.кафедри (за заявою).</p>
Семінарські заняття	<p>Відповідь студента на семінарському занятті оцінюється за 4-бальною системою:</p> <p><i>5 балів</i> – Студент вільно володіє навчальним матеріалом; висловлює свої думки; творчо виконує індивідуальні та колективні завдання; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань; вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань; комунікативні уміння та навички сформовані на високому рівні; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання і оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання, не передбачені навчальною програмою; вільно використовує знання для розв’язання поставлених перед ним завдань.</p> <p><i>4 бали</i> – Студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання на практиці; узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає незначні граматичні помилки у порівняннях, формулюванні висновків, застосуванні теоретичних знань на практиці; за зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; має стійкі навички виконання завдань.</p> <p><i>3 бали</i> – Студент володіє навчальним матеріалом поверхово,</p>

	фрагментарно; на рівні запам'ятовування відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків; знайомий з основними поняттями навчального матеріалу; комунікативні уміння та навички сформовані частково; під час відповіді допускаються суттєві граматичні помилки; має елементарні нестійкі навички виконання завдань; планує та виконує частину завдань за допомогою викладача. 2 бали – У студента не сформовані комунікативні уміння та навички; студент допускає велику кількість граматичних помилок, що ускладнює розуміння; студент не володіє навчальним матеріалом; виконує лише елементарні завдання, потребує постійної допомоги викладача.
Умови допуску до підсумкового контролю	Допуск до іспиту становить мінімум 25 балів, максимум 50 балів; бал за складання іспиту (підсумковий контроль) становить максимум 50 балів.

8. Політика курсу

- Студент має вчасно приходити на заняття. Викладач може не допустити студента до заняття, якщо він/вона спізнився без поважної причини.
- У випадку пропуску 5 чи більше семінарських занять без поважної причини, студент може бути не допущений до підсумкового контролю (екзамену), або його/її підсумкова оцінка буде знижена;
- Студент має добросовісно готуватися до усіх видів поточного, модульного та підсумкового контролю;
- Студент має брати активну участь на семінарських заняттях;
- Студент має бути толерантним у спілкуванні з викладачем та іншими студентами, зокрема під час обговорення дискусійних питань на заняттях;
- Студент на свій вибір має виконати індивідуальне завдання з кожної виучуваної теми;
- Студент може відпрацювати будь-яке пропущене заняття чи вид контролю;
- Заборонено користуватися мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час опитування та виконання письмових завдань.
- У випадку порушення норм академічної доброчесності під час виконання завдань поточного, модульного чи підсумкового контролю, студент отримає «0» балів.
- Якщо студент має претензії до викладача через оцінювання, якість надання послуг тощо, спершу треба повідомити про це самого викладача; якщо проблему не вдалося вирішити, студент має право звернутися до завідувача кафедри чи керівництва факультету;
- Студент має неухильно дотримуватися правил внутрішнього розпорядку навчального закладу; інших видів політики, передбаченої нормативними документами, що регулюють навчальний процес у ЗВО.

9. Рекомендована література

1. Балух В. О. Історичні портрети античності та середньовіччя : підручник / В. О. Балух, І. П. Возний, В. П. Коцур. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2017. – 502 с.
2. Балушок В.Г. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. – Львів – Нью-Йорк : Видавництво М. П. Коць, 2008. – 85–101 с.
3. Вацеба О. М. Нариси з історії західноукраїнського спортивного руху / О. М. Вацеба. – Івано-Франківськ : Лілея - НВ, 1997. – 232 с.
4. Войтович В. Міфи та легенди давньої України. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. – 392 с.
5. Гнатюк В. Народні оповідання про опришків // Етнографічний збірник. – Львів, 1910. – т. XXVI.
6. Деделюк Н. А. Традиції фізичного виховання Київської Русі та їх використання в загальноосвітній школі. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту. – Львів : Львівський держ. ін-т фізичної культури, 2004. – 20 с.
7. Донесение венецианца Альберта Вимина о казаках и Богдане Хмельницком (пер. Н. М. Молчановского) // Киевская старина. – № 1. – 1900.
8. Енциклопедія олімпійського спорту в запитаннях і відповідях / [за ред. Булатової М. М.]. – К. :

- Олімпійська л-ра, 2009. – 400 с.
9. Енциклопедія олімпійського спорту України / [за ред. В. М. Платонова]. – К. : Олімпійська л-ра, 2005. – 463 с.
 10. Завацький В. І., Цьось А. В., Бичук О. І., Пономаренко Л. І. Козацькі забави : Навч. посібник. – Луцьк : Надстир'я, 1994. – 27–28 с.
 11. Закон України “Про фізичну культуру і спорт”. – К., 1994. – 22 с.
 12. Каляндрук Т. Згадки козацьких характерників / Т. Каляндрук. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2006. – 8 с.
 13. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України / Т. Каляндрук. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2003. – 275 с.
 14. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 320 с.
 15. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : (У 3 кн., 6 т.). – Кн. 2, т. 3; т. 4. – Факс. вид. – Київ : АТ “Обереги”, 1994. – 145 с.
 16. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Л. Кун. – М. : Радуга, 1982. – 399 с.
 17. Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – 237 с.
 18. Мандзяк О.С. Воїнсько-фізичне виховання ариїв. Народні ігри в практиці українських бойових мистецтв / О. С. Мандзяк. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 208 с.
 19. Манжура И. Крещенские скачки в Екатеринославской губернии // Киевская старина. – 1891. – Т. IX. – 486–490 с.
 20. Новицкий Я. П. Народная память о Запорожье. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине 1875–1905 гг. Екатеринослав : Типография гебернского земства, 1911. – 40–41 с.
 21. Новосьолов Н. П. Физическая культура в период Киевского государства и феодальной раздробленности (IX–XIV века) // История физической культуры народов СССР. – Часть 1. – Москва : ФиС, 1953. – 21 с.
 22. Олімпійська хартія: Міжнародний олімпійський комітет. Перше офіційне видання / Переклад В. Кулика, В. Герашенка, В. Снегірьова. - К. : Олімпійська л-ра, 1999.- 96 с.
 23. Пилат В. С. Бойовий гопак / В. С. Пилат. – Львів : Галицька Січ, 1994. – 281 с.
 24. Платонов В.Н. Энциклопедия олимпийского спорта : в 5 т. / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская л-ра, 2002.
 25. Попеску І. К. Малий античний олімпійський словник / І. Попеску. – К. : Олімпійська л-ра, 1999. – 142 с.
 26. Приступа Є. Народна фізична культура українців / Є. Приступа. – Львів : ЧСА, 1995. – 254 с.
 27. Рігельман О. І. Літописна оповідь про Малу Росію та її народ і козаків узагалі / О. І. Рігельман. – К. : Либідь, 1994. – 60-61 с.
 28. Сергієнко Л. П. Терміни і поняття у фізичній культурі: Навчальний посібник / Л. П. Сергієнко. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 264 с. .
 29. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – Львів, 1937. – 5–9 с.
 30. Тимчак Я. В. Військово-фізична підготовка в Україні (IX–XVIII ст.). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з фізичного виховання і спорту. – Луцьк, 1998. – 12 с.
 31. Тягур Р. С. Історія олімпійського руху : базові терміни, таблиці, схеми / Р. С. Тягур. – Івано-Франківськ, 2015. – 275 с.
 32. Тягур Р. С., Тягур Т. Р. Історія фізичної культури і олімпійського руху : словник термінів. – Івано-Франківськ : Видавець В. Дяків, 2016. – 374 с.
 33. Тягур Р. С., Тягур Т. Р. Історія фізичної культури і олімпійського руху : 180 базових термінів. – Івано-Франківськ : Видавець В. Дяків, 2017. – 115 с.
 34. Тягур Р. С. Історія фізичної культури і спорту : курс лекцій / Р. С. Тягур. – Івано-Франківськ : Плай, 2017. – 276 с.
 35. Тягур Р.С. Історія фізичної культури : короткий лекційний курс .Івано- Франківськ, 2020. 124с.
 36. Філь С. М., Худолій О. М., Малка Г. В. Історія фізичної культури : навчальний посібник [за ред. проф. С. М. Філя]. – Харків : “ОВС”, 2003. – 160 с.
 37. Цьось А.В. Історія фізичного виховання на теренах України з найдавніших часів до початку XIX ст.:(навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.) / А. В. Цьось, Н.А. Деделюк. – Луцьк:

Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – 456 с.
38. Чмихов М. Від Яйця-райця до ідеї Спасителя / М. Чмихов. – К. : Либідь, 2001. – 432 с.
39. Шмак А. Фізичная культура на Беларусі (ад стара жытнасці да пачатку XX ст.) : в учэб. дапам. – Мінск : БДПУ імя М. Танка, 1999. – 29–30 с.

Викладач: Р.С. Тягур